

Bath Pattern Analysis in Iranian Gardens

Azita Balali Oskoyi¹, Farzaneh Salahi Mehr², Zahra Shahi Hagh^{2*} , Saba Forsati²

1. Professor, Department of Architecture and Urban Planning, Faculty of Architecture and Urban Planning, Tabriz Islamic Arts University, Tabriz, Iran

2. M.A. of Architecture, Department of Architecture and Urban Planning, Faculty of Architecture and Urban Planning, Tabriz Islamic Arts University, Tabriz, Iran

Article Info

Original Article

Received: 2023/02/07;

Accepted: 2023/04/14;

Published Online 2023/07/15

 10.22034/44.1.94

Use your device to scan
and read the article online



Corresponding Author

Zahra Shahi Hagh

M.A. of Architecture,
Department of Architecture
and Urban Planning, Faculty
of Architecture and Urban
Planning, Tabriz Islamic
Arts University, Tabriz, Iran

Email:

hahizahra964@gmail.com

ABSTRACT

The need for gardening in different periods in different areas and for different people has led to the creation of different types of Iranian gardens. In the physical space of some Iranian gardens, in addition to the main and inner mansion space, there are also service and side spaces. One of the most important service spaces is the hot tub, and this research deals with this independent use as an element dependent on the garden, and by studying nine examples of hot tubs in the garden, it has investigated the physical and functional patterns of hot tubs in Iranian gardens. The question is, what are the physical and functional patterns of hot springs in Iranian gardens? This research is of a qualitative type and the research method is in the descriptive-analytical theoretical part. Library information collection tools. Based on the obtained information, the physical and functional patterns of hot springs located in the garden were analyzed using comparative analysis. The results of the research show that the hot springs built in the gardens were mostly private or private-public. In some gardens, there is a formal connection between the geometry of the vestibule or the partition space of the pavilion, with the geometry of the Garmaba garden space. By analyzing the positioning of garmabeh in relation to the main axis, sub-axis, koshk and sardar, it can be seen that in all gardens, garmabeh is located in the sub-axis of the garden and in connection with the koshk or the sardar building.

Keywords: Persian Garden, Bath, Location, Function, Form communication

Copyright © 2023. This open-access journal is published under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License which permits Share (copy and redistribute the material in any medium or format) and Adapt (remix, transform, and build upon the material) under the Attribution-NonCommercial terms.

How to Cite This Article:

Balali Oskoyi A, Salahi Mehr F, Shahi Hagh Z, Forsati S. Bath Pattern Analysis in Iranian Gardens. *Athar*. 44 (1), 94-112.

مقاله پژوهشی

الگوشناسی گرمابه در باغ‌های ایرانی

آزیتا بلالی اسکویی^۱، فرزانه صلاحی مهر^۲، زهرا شاهی حق^{۳*}، صبا فرصتی^۲

۱. استاد، گروه معماری و شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران
 ۲. کارشناسی ارشد، گروه معماری و شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران

خلاصه

اطلاعات مقاله

نیاز به باغ‌سازی در دوره‌های مختلف در مناطق گوناگون و برای افراد مختلف، منجر به ایجاد گونه‌های مختلفی از باغ ایرانی شده است. در فضای کالبدی برخی از باغ‌های ایرانی علاوه بر فضای عمارت سردر و اندرونی، فضاهای خدماتی و جانبی نیز وجود دارد. یکی از مهم‌ترین فضاهای خدماتی، گرمابه است که این پژوهش به این کاربری مستقل به‌صورت عنصری وابسته به باغ پرداخته و با مطالعه ۹ نمونه گرمابه در باغ، به بررسی الگوهای کالبدی و عملکردی گرمابه‌ها در باغ‌های ایرانی پرداخته است. سؤال اصلی پژوهش، این است که الگوهای کالبدی و عملکردی گرمابه‌های واقع در باغ‌های ایرانی چگونه است؟ این تحقیق از نوع کیفی و روش پژوهش، در بخش نظری توصیفی-تحلیلی است. ابزارهای گردآوری اطلاعات در بخش نظری کتابخانه‌ای است. براساس اطلاعات به‌دست‌آمده در بخش نظری، الگوهای کالبدی و عملکردی گرمابه‌های واقع در باغ با استفاده از تحلیل‌های تطبیقی، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. نتایج پژوهش نشان می‌دهد گرمابه‌های ساخته‌شده در باغ‌ها اکثراً به‌صورت خصوصی یا خصوصی-عمومی بوده‌اند. در برخی از باغ‌ها، ارتباط شکلی بین هندسه کوشک هشتی یا فضای تقسیم کوشک، با هندسه فضای سربینه گرمابه باغ وجود دارد. با تحلیل مکان‌یابی گرمابه نسبت به محور اصلی، فرعی، کوشک و سردر می‌توان دریافت که در تمامی باغ‌ها، گرمابه در محور فرعی باغ و در ارتباط با کوشک یا بنای سردر واقع شده است.

دریافت: ۱۴۰۱/۱۱/۱۸

پذیرش: ۱۴۰۲/۰۱/۲۵

انتشار آنلاین: ۱۴۰۲/۰۴/۲۴

نویسنده مسئول:

زهرا شاهی حق

کارشناسی ارشد، گروه معماری و شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران

پست الکترونیک:

shahizahra964@gmail.com

کلیدواژه‌ها: باغ ایرانی، گرمابه، مکان‌یابی، کارکرد، ارتباط شکلی

حق کپی‌رایت انتشار: این نشریه ی دارای دسترسی باز، تحت قوانین گواهی‌نامه بین‌المللی Creative Commons Attribution 4.0 International License منتشر می‌شود که اجازه اشتراک (تکثیر و بازآرایی محتوا به هر شکل) و انطباق (باز ترکیب، تغییر شکل و بازسازی بر اساس محتوا) را می‌دهد.

بلالی اسکویی آزیتا، صلاحی مهر فرزانه، شاهی حق زهرا، فرصتی صبا. الگوشناسی گرمابه در باغ‌های ایرانی. فصلنامه علمی اثر. ۴۴ (۱)، ۹۴-۱۱۲.

۱- مقدمه

در فضای کالبدی برخی از باغ‌های ایرانی علاوه بر فضای عمارت سردر و اندرونی، فضاهای خدماتی و جانبی نیز وجود دارد. در بسیاری از باغ‌های بزرگ متناسب با وسعت، نوع و کارکرد باغ و همچنین عده و منزلت اجتماعی استفاده‌کنندگان باغ یک یا چند فضای خدماتی مانند اسطبل، انبار، چایخانه، گرمابه و آب‌انبار ساخته می‌شود (Nasr, 2010). حمام یکی از فضاهای مهم در کالبد شهرهای ایرانی-اسلامی به شمار می‌رود و در دسته فضاهایی که مورد استفاده عموم قرار می‌گیرد، مطالعه می‌گردد، ولی با وجود این به‌خاطر اهمیت نظافت در اندیشه اسلامی، برخی از عرصه‌های خصوصی مثل خانه، باغ، کاروانسرا و مدارس هم حمام داشته‌اند. این نوع حمام‌ها معمولاً در مکانی از خانه یا سایر گونه‌ها ساخته می‌شدند و می‌توانستند کارکرد عمومی و خصوصی داشته باشند؛ البته ممکن است سطح خدماتی که به عموم داده می‌شد با یکدیگر متفاوت بوده باشند. بعد از اسلام با توصیه‌ای که اسلام نسبت به پاک‌بودن و نظافت داشت این امر جنبه آیینی نیز به خود گرفت. آنچه تاکنون از حمام‌های ایرانی نزد محققان مورد پژوهش قرار گرفته است تأکید بر جنبه‌های اجتماعی حمام‌های ایرانی است و به وجود حمام‌های خصوصی درون گونه‌های مسکونی یا تفرجگاهی و باغ‌ها و کاروانسراها و مدارس کمتر پرداخته شده است (Afrogh, 2009)؛ بنابراین پژوهش حاضر به دنبال مطالعه و واکاوی گرمابه‌های موجود در باغ ایرانی برای دست‌یافتن به الگوی کالبدی و عملکردی گرمابه‌های واقع در باغ‌های ایرانی است. در این راستا، باغ‌های ایرانی مورد بررسی قرار گرفته و نمونه‌هایی که دارای گرمابه بودند مشخص شده و از این میان نمونه‌هایی که دارای مدارک و مستندات کامل‌تری بودند انتخاب و مورد واکاوی قرار گرفتند. در راستای رسیدن به این هدف باغ‌هایی مانند باغ فین، شازده، ارگ کریم‌خانی، عباس‌آباد، تاج‌آباد، فرح‌آباد، کردشت، حجت‌آباد وزیر، علی‌آباد و پهلوانپور انتخاب شدند. در مرحله اول، پس از معرفی اجمالی باغ‌ها به تحلیل موقعیت حمام و سایر عناصر معماری باغ (کوشک، سردر ورودی و محورها) پرداخته شده است. در مرحله دوم طبق

تحلیل‌های صورت‌گرفته به الگوشناسی حمام در باغ در سه بخش کالبدی و عملکردی پرداخته شده است.

۲- پیشینه پژوهش

در مورد مطالعات انجام‌گرفته در حوزه باغ ایرانی، در مجموعه «سیری در هنر ایران» در فصلی مجزا به مطالعه باغ ایرانی اشاره شده است. همچنین در کتاب «باغ ایرانی، بازتابی از بهشت»، به تاریخ پیدایش و معرفی باغ‌های بزرگ ایران در انواع دوره‌های تاریخی پرداخته شده است؛ مانند باغ شازده ماهان، باغ پادشاهان بزرگ مانند باغ پاسارگاد، باغ‌های دوران ساسانی، باغ‌های دوره اسلامی، باغ‌های دوره مغول، باغ‌های خاندان صفوی و باغ‌های قرن نوزدهم و در کتاب «باغ‌های ایران و کوشک‌های آن» به بررسی باغ‌های ایرانی در دوره تیموری و صفوی پرداخته است.

در کتاب «اصول طراحی باغ ایرانی» به نقش باغ و شکل‌گیری آن و ساختار اصلی در باغ ایرانی پرداخته شده است. در مقاله «نمادگرایی باغ ایرانی در دوره اسلامی» به بررسی تاریخی باغ ایرانی، انواع باغ ایرانی، اجزا و هندسه باغ ایرانی و در نهایت تشابهات کالبدی و ذهنی باغ‌های ایرانی اسلامی با بهشت پرداخته شده است (Gudarzi Soroush & Mokhtabad, 2010).

در مقاله «تحلیل نقش چشم‌انداز در موقعیت استقرار و ساختار فضایی عمارت اصلی در باغ ایرانی (مطالعه موردی: باغ‌های دوره صفوی در شمال ایران)» پس از بررسی و گونه‌شناسی ۱۵ باغ در شمال ایران و مطالعه و تحلیل تغییرات نظام استقرار و ساختار فضایی عمارت اصلی در چهار نمونه کامل‌تر، این نتیجه حاصل شده است که در کنار نظام‌های کارکردی و معنایی، ویژگی‌های طبیعی بستر باغ و چشم‌انداز محیط پیرامون از عناصر سازمان‌دهنده بر نظام‌های کالبدی باغ‌های شمال ایران هستند و باغ ایرانی، در بسترهای مستعد، با هدف بهره‌مندی حداکثری از ظرفیت‌های ممتاز منظرین طبیعت پیرامون باغ جهت‌گیری می‌کند.

به شناسایی و تحلیل ویژگی‌ها و الگوهای ساختاری و عملکردی گرمابه در باغ‌های ایرانی پرداخته است تا به ابعاد تازه‌ای از باغ ایرانی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین کاربری‌های معماری سنتی ایرانی دست یابد.

۳- توصیف و بررسی

۳-۱- روش بررسی (روش تحقیق)

این تحقیق از نوع کیفی است و روش پژوهش، در بخش نظری پژوهش برای دست‌یافتن به معیارهایی به‌منظور الگوشناسی گرمابه در باغ‌های ایرانی از روش توصیفی-تحلیلی استفاده شد. ابزارهای گردآوری اطلاعات در بخش نظری با کمک اسناد و مدارک کتابخانه‌ای است. در این نوشتار ابتدا اطلاعات، مدارک و نقشه‌های تاریخی جمع‌آوری و به تحلیل و واکاوی اطلاعات موجود پرداخته شد. سپس براساس اطلاعات به‌دست‌آمده، الگوهای کالبدی و عملکردی گرمابه‌های واقع در باغ با استفاده از تحلیل‌های تطبیقی، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

۳-۲- مبانی نظری

۳-۲-۱- گرمابه در باغ ایرانی

باغ ایرانی به‌کمک اشکال منظم هندسی رابطه میان طبیعت و دنیای درون را به تصویر می‌کشد. درواقع الگوی حرکت آب و کاشت گیاهان در باغ، الگوی ابتدایی و قدیمی است که پیچیده‌ترین نیازهای کارکردی، زیبایی‌شناختی و روان‌شناختی انسان را برآورده می‌کند. در فضاسازی باغ‌های ایرانی، ترکیب هوشمندانه آب و گیاه تبلور این سه مفهوم در مجموعه واحد باغ است (Okhovat, 2014). باغ ایرانی به‌عنوان یک کل، حاصل پیوستگی عناصری است که به‌تنهایی از لحاظ کالبدی دارای معنی و مفهوم خاصی نیستند. در صورتی که با قرارگیری این عناصر در کنار یکدیگر (با تفکر، هندسه و جهان‌بینی خاص) مفهوم والایی به نام باغ ایرانی شکل می‌گیرد. باغ ایرانی بر نگرش و باورهای شخصی انسان ایرانی در مواجهه با محیط پیرامون متکی است و از همین رو یک پدیده فرهنگی و چندبعدی است (Azizi Ghahruddi & Asgari, 2002).

به‌دلیل اهمیت حمام و پراکندگی آن در نقاط مختلف ایران، پژوهشگران مختلفی دست به بررسی ابعاد مختلف این بنا زده‌اند. این بررسی‌ها در زمینه‌های مختلف از جمله ارتباط معماری با عملکرد، تزئینات، نقوش و کاشی‌کاری، بررسی‌های اقلیمی، نقش معماری بر کارکرد درمانی و مانند آن انجام شده است. در جلد هجدهم کتاب گنج‌نامه با نام «حمام‌ها» به برداشت و معرفی حمام‌های عمومی شاخص ایران در دوره اسلامی پرداخته شده است (Hajjighasemi, 2015). در مقاله «بازشناسی ویژگی‌های کالبدی گرمابه‌های ایران در دوره صفوی» به بازشناسی و معرفی ویژگی‌های کالبدی گرمابه‌های ایران در دوره صفوی پرداخته شده است. بدین‌منظور، ۱۰ باب از گرمابه‌های این دوره برگزیده شده و از لحاظ تعداد، سلسله‌مراتب و سیرکولاسیون، مساحت، ابعاد و تناسبات فضاها، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند که شباهت‌های بسیاری را در معماری گرمابه‌ها نشان می‌دهد؛ تا حدی که می‌توان ویژگی‌های کالبدی گرمابه‌ها در مکتب اصفهان را جمع‌بندی کرد.

در مقاله «تحلیل نقش اقلیم در شکل‌گیری تناسبات کالبدی‌ها حمامی تاریخی ایران (مناطق گرم و خشک و سرد و کوهستانی)» به بررسی و تحلیل تناسبات کالبدی موجود در بنای حمام‌های تاریخی واقع در اقلیم‌های گرم و خشک و سرد و کوهستانی و همچنین تناسبات شکل گرفته متأثر از شرایط اقلیمی در آنها پرداخته شده است. به‌عنوان نتیجه بیان می‌کند، در کالبد حمام‌های واقع در اقلیم یکسان، تناسبات مشابه قابل رؤیت است. با توجه به یکسان بودن عملکرد فضاهای داخلی در بنای حمام، این‌گونه به نظر می‌رسد که معمار با ایجاد تناسبات منحصر به اقلیم در فضاهای اصلی و کریدورها سعی داشته بر چالش‌های مرتبط با انرژی و همسازی با اقلیم فائق آید.

مطالعات انجام‌شده بر روی باغ‌های ایرانی منحصر به ویژگی‌های اقلیمی، فضاهای معماری، هندسه فضایی حاکم بر باغ‌ها، حضور آب و بررسی گیاهان موجود در باغ‌ها بوده است و پرداختن به بحث گرمابه و ارتباط میان گرمابه و باغ همواره در پژوهش‌های پیشین مغفول مانده است؛ بنابراین پژوهش حاضر،

حمام‌های ایرانی را می‌توان برحسب موضوعات گوناگون دسته‌بندی کرد. در گونه‌شناسی براساس کارکرد می‌توان گرمابه‌ها را به دو دسته تقسیم کرد.

- گرمابه‌های عمومی: شامل گرمابه‌های مراکز شهرها و بازارهای اصلی، گرمابه‌های مراکز محلات، گرمابه‌های اقلیت‌های مذهبی، گرمابه‌های قرنطینه، گرمابه‌های عمومی روستاها، گرمابه‌های بین‌راهی و حمام‌های آبگرم

- گرمابه‌های خصوصی (اختصاصی): شامل حمام‌های درون کاخ‌ها و عمارات حکومتی، گرمابه‌های باغ‌ها و محوطه‌های حکومتی، گرمابه‌های منازل اعیان و اشراف شهر و حمام‌های منازل عامه مردم (Fakhari Tehrani, 2000).

فضاهای حمام‌ها با وجود تفاوت در کارکردشان، یکسان و اغلب دارای سلسله‌مراتب مشخصی هستند. دسترسی‌های فضاهای فرعی به اصلی و اتصال فضاهای اصلی به یکدیگر، غالباً الگوی خاصی را پیروی می‌کند (Alipour & Valizadeh, 2005). فضاهای یک گرمابه ایرانی را می‌توان چنین دسته‌بندی نمود: فضاهای اصلی گرمابه (شامل بینه و شاه‌نشین‌ها، گرمخانه و خلوت‌ها، خزینه و چال‌حوض)، فضاهای خدماتی (شامل دهلیز، آبریزگاه‌ها، نوره‌کش‌خانه، بام حمام و برف‌انداز)، فضاهای تأسیساتی (تون، انبار سوخت، گاورو، چاه و منبع و گنداب)، فضاهای ورودی و ارتباطی (سردر، هشتی، دالان و میان‌در) (Tabasi, 2010).

۲-۲-۲- الگوشناسی گرمابه در باغ

هرگاه از الگو سخن به میان می‌آید، منظور از آن امری ذهنی و کلی (نه عینی، صدیقی و فردی) بوده که ایجاد نظم و ارتباط میان اجزا و عناصر فضای معماری را به‌منظور رفع نیاز و برآورده کردن خواست‌های انسان بر عهده دارد. الگوهای معماری حاصل تجربه بشری بوده و ابزاری برای تولید فرم و فضای معماری محسوب می‌شوند. در یک نگرش کل‌نگر، اثر معماری به‌مثابه یک سیستم است که الگو نظم و رابطه میان عناصر سیستم است (Soltani et al., 2012). الگوها از یک سو به لحاظ فرمی و فضایی قابل بررسی هستند که می‌توان به الگوهای کلارک اشاره کرد. این الگوها، الگوهای شکل‌دهنده هستند و

در باغ‌های ایرانی، علاوه بر عمارت اصلی یا کوشک اصلی، بناهای سردر هم بودند که در بیرونی باغ یا محل پذیرایی باغ محسوب می‌شدند و معمولاً بسیار زیبا بودند. عمارت‌های تابستانی، زمستانی، آب‌انبار، حمام و سایر بناها که در نقاط مناسب، برای عملکرد آنها ساخته می‌شد (Gudarzi Soroush & Mokhtabad Amrei, 2010). بعد از اسلام با توصیه‌ای که اسلام نسبت به پاک‌بودن و نظافت داشت، این امر جنبه آیینی نیز به خود گرفت (Afrogh, 2009) و حمام به‌عنوان یکی از کاربری‌های عمومی، در برخی عرصه‌های خصوصی از جمله باغ نیز مورد استفاده قرار گرفت (Mahjoub & Nejadbrahimi, 2020). حمام‌های تاریخی، بسته به مکانی که ساخته می‌شدند و افرادی که از آن استفاده می‌کردند در دو دسته عمومی و خصوصی دسته‌بندی می‌شوند. دسته عمومی حمام‌هایی هستند که در مکان‌های عمومی مانند بازار و محلات مورد استفاده قرار می‌گرفتند؛ حمام علی‌قلی‌آقا در اصفهان، حمام وکیل شیراز، حمام نوبر تبریز، حمام چهار فصل اراک و حمام‌های مشابه جزء این دسته از حمام‌ها بودند که حضور در آنها برای عموم و استفاده از آن آزاد بود و هرکس می‌توانست به‌راحتی در آنها حضور یابد و حمام‌های خصوصی حمام‌هایی بودند که استفاده و کاربرد کاملاً خصوصی و وابسته به خانواده یا افراد خاصی بودند. حمام باغ شازده ماهان، حمام عمارت کردشت، حمام باغ فین و حمام‌های مشابه از جمله حمام‌هایی هستند که افراد خاص در صورت نیاز اقدام به استفاده از آنها می‌کردند، اما به علت آنکه نوع استفاده برخی از آنها به‌صورت غیرمعمول بوده و گاهی اوقات تغییر یافته است، سطح عملکردی جدیدی نیز در این حوزه قابل بررسی است؛ به‌طور مثال حمام‌هایی مانند باغ فین و عمارت کردشت، حمام عمارت عمادیه کرمانشاه، حمام خانه تاریخی عامری‌ها و موارد مشابه با وجود اینکه حمام اختصاصی بودند می‌توانستند در ایام خاص یا براساس خواست مالک و بانی، عموم به‌صورت محدود از آنها استفاده کنند. این استفاده عموم ایجاب می‌کرد الزامات فضایی خاصی برای حمام پیش‌بینی شود (Mahjoub & Nejadbrahimi, 2020). به‌طور کلی گونه‌های مختلف



الگوشناسی کاربرد گرمابه‌ها در باغ براساس نظام کارکردی- عملکردی و مکان‌یابی گرمابه در باغ بر مبنای هر دو نظام صورت می‌پذیرد.

۳-۳- یافته‌ها

به‌منظور بررسی ویژگی‌های باغ و گرمابه‌های آن و همچنین بررسی قرارگیری گرمابه در باغ و مشترکات بین آنها نمونه‌هایی از باغ ایرانی انتخاب شده است که علاوه بر تنوع اقلیمی، تنوع در گونه گرمابه نیز مورد توجه بوده است. از جمله باغ‌هایی که دارای گرمابه هستند، عبارت‌اند از: باغ کردشت، باغ شهرستانک، باغ علی‌آباد قم، باغ فین، باغ حجت‌آباد، ارگ کریم‌خانی، باغ شازده ماهان، باغ پهلوان‌پور، نارنجستان قوام، باغ فرح‌آباد، عباس‌آباد و باغ تاج‌آباد و... اما با توجه به عدم دسترسی به اطلاعات لازم در جدول ۱ به ۹ مورد بسنده شده که در زیر به تشریح آنها می‌پردازیم.

جدول شماره ۱. معرفی باغ‌های مورد نظر در پژوهش

نام باغ	دوره ساخت	تعداد حمام	جبهه قرارگیری گرمابه	محل ساخت	بانی ساخت
۱ باغ فین	صفوی	۲	جنوب شرقی	کاشان	شاه‌عباس اول و فتحعلی شاه
۲ عباس‌آباد	صفوی	۱	جنوب غربی	بهبهر مازندران	شاه‌عباس اول
۳ ارگ کریم‌خانی	زندیه	۱	جنوب	شیراز	کریم‌خان
۴ شاهزاده ماهان	قاجار	۱	جنوب	کرمان	ناصرالدوله فرمانفرما
۵ تاج‌آباد	قاجار	۱	جنوب شرقی	نطنز	-
۶ فرح‌آباد	قاجار	۱	جنوب	کاشان	-
۷ کردشت	قاجار	۱	جنوب شرقی	جلفا	عباس میرزا نائب‌السلطنه قاجار
۸ علی‌آباد	قاجار	۱	شمال شرقی	قم	امین السلطان
۹ حجت‌آباد وزیر	قاجار	۲	جنوب غربی	یزد	میرزا محمد مستوفی

بر روی این محور و در فاصله بیشتری از عمارت ورودی قرار دارد. سایر بناهای باغ در جداره آن و بیرون از محدوده مستطیل شکل باغ نشسته‌اند. یکی از این بناها دو حمام است که در جداره جنوب شرقی باغ قرار دارد (Hajighasemi, 2015). این باغ از احداث شاه‌عباس اول صفوی است و حمام بزرگ نیز در همان دوران ساخته شده است، ولی حمام کوچک، در دوره

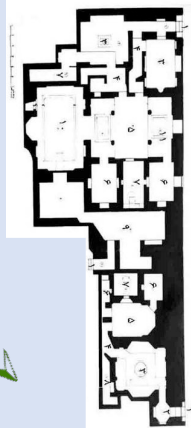
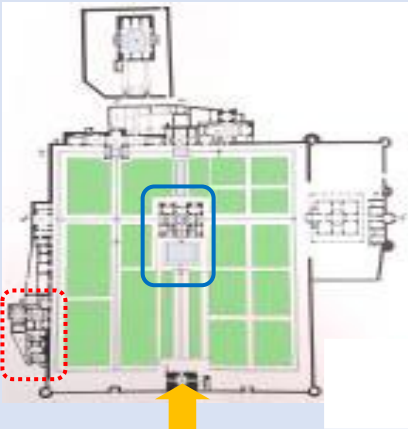
یک الگوی شکل‌دهنده که شکل نهایی را به کار می‌دهد، در واقع مفهومی است که یک طراح می‌تواند برای شکل و اثربخشیدن به طرح خود از آن استفاده کند. این الگوها راهکاری برای سازمان‌دهی تصمیمات، تعیین نظام‌های معماری و ایجاد آگاهانه فرم پیش رو قرار می‌دهند (Clark & Pavez, 2009). از طرفی دیگر الگوهای الکساندر به نیازهای انسانی توجه می‌کنند؛ سیستمی که معماری را خلق می‌کند و عناصر سازنده این سیستم هر کدام به خودی خود یک الگو هستند. هر فضایی که بتواند از لحاظ عملکردی نیاز کاربر را برآورده کند، یک الگو به شمار می‌رود (Alexander, 2002). براساس تعاریف، الگوها به‌طور کلی در دو دسته الگوهای کالبدی-فضایی و الگوهای کارکردی-عملکردی معرفی می‌شوند. در این پژوهش نیز با مبنا قرار دادن این دو الگو، به تحلیل نمونه باغ‌های حمام‌دار پرداخته می‌شود. تحلیل ارتباطات شکلی براساس نظام کالبدی-فضایی،

۳-۳-۱- باغ فین

باغ فین در زمین مستطیل شکلی قرار گرفته و چهار برج و دیوار آن را فرا گرفته است. باغ یک محور اصلی دارد و معابر و سایر قسمت‌های باغ با تقارن و نظم هندسی نسبت به این محور قرار گرفته‌اند. در ابتدای محور اصلی باغ، عمارت ورودی در انتهای بنایی موسوم به شاه‌نشین واقع است. کوشک شاه عباسی

فتحعلی شاه به حمام بزرگ اضافه شده است (Hajighasemi, 2015).

جدول شماره ۲. معرفی باغ فین

پلان حمام	پلان باغ		
 <p>۱. ورودی ۲. هشتی ۳. بینه ۴. میاندر ۵. گرمخانه ۶. خلوت ۷. خزینه ۸. نوره کش خانه و آبریزگاه ۹. تون و انبار سوخت ۱۰. چال حوض ۱۱. شاه نشین گرمخانه</p> <p>(Naima, 2006)</p>	 <p>(Hajighasemi, 2015)</p>		
<p>← ورودی باغ</p>	<p>— موقعیت کوشک در باغ</p>	<p>⋯⋯⋯ موقعیت گرمابه در باغ</p>	<p>راهنمای نقشه</p>

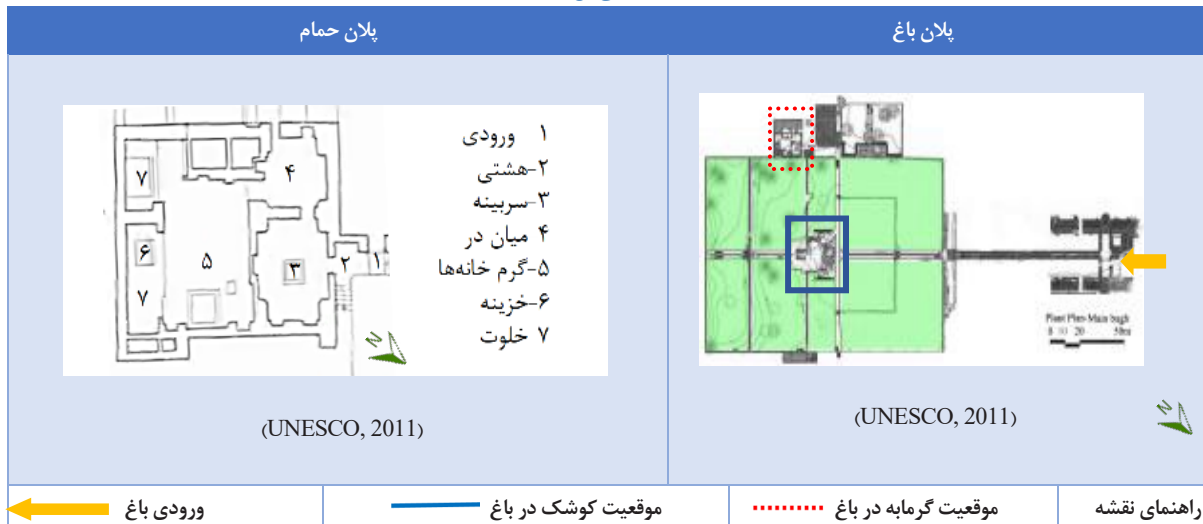
شکاری ساده‌ای ساخته می‌شود که گوشه عیش شاه عباس اول است (Shekari Nayerrri, 2019). این باغ یا چشمه عمارت^۱ دارای یک حمام است که بنای حمامخانه تاریخی با مساحت ۱۶۰ متر مربع در فاصله ۶۰ متری از بنای تاریخی قرار دارد. دسترسی به حمام از طریق پله‌های واقع شده در انتهای مسیر سنگفرش شده آجری بین سکوی مرکزی و حیاط شمالی حمام انجام می‌شود. این حمام از سربینه، سرحمام یا رختکن، میان در و گرم‌خانه‌ها، دودکش‌ها و حوض‌های متعدد تشکیل شده بود (Jafari, 2004).

۳-۳-۲- باغ عباس آباد بهشهر

باغ عباس‌آباد بهشهر باغ تفریحی و اقامتگاه تابستانی شاه‌عباس صفوی بوده است که احداث باغ درزمینه کاملاً طبیعی جنگل، حضور گسترده آب و دید دوطرفه به واسطه شیب دوطرفه در باغ، این باغ را از سایر باغ‌ها برجسته کرده است (Heydarnattaj, 2018). در این باغ به‌جای یک کاخ سلطنتی باشکوه، اقامتگاه



جدول شماره ۳. معرفی باغ عباس‌آباد بهشهر

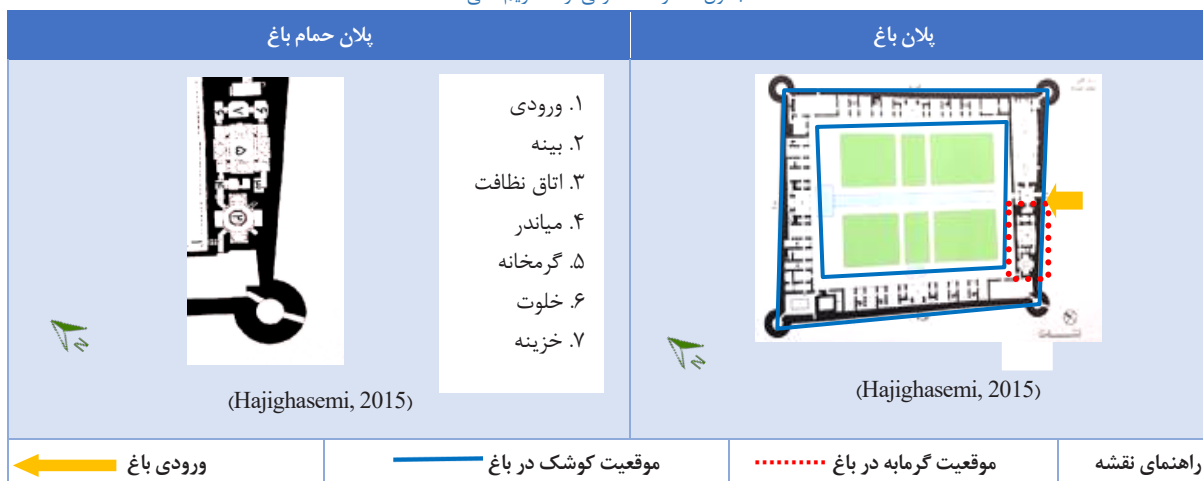


در میانه خود دارد و فضاهای مختلف بنا در چهار جبهه اطراف آن قرار گرفته‌اند جبهه چهارم (جنوب شرقی) شامل دستگاه ورودی، حمام و دو خدمه خانه است. حمام بنا مانند دیگر حمام‌های سنتی شامل دو بخش اصلی سربینه و گرمخانه است که از طریق میاندرد به هم مرتبط می‌شود (Hajighasemi, 2015).

۳-۳-۳- ارگ کریم‌خانی

در ضلع شرقی باغ گرمابه خصوصی و برخی امکانات خدماتی وجود دارد. باغ ارگ کریم‌خانی در دسته باغ‌ها قرار می‌گیرد و کاربرد حکومتی داشته است و در زمرة گرمابه‌های خصوصی قرار می‌گیرد بنای ارگ حیاط مستطیل شکل وسیعی

جدول شماره ۴. معرفی ارگ کریم‌خانی

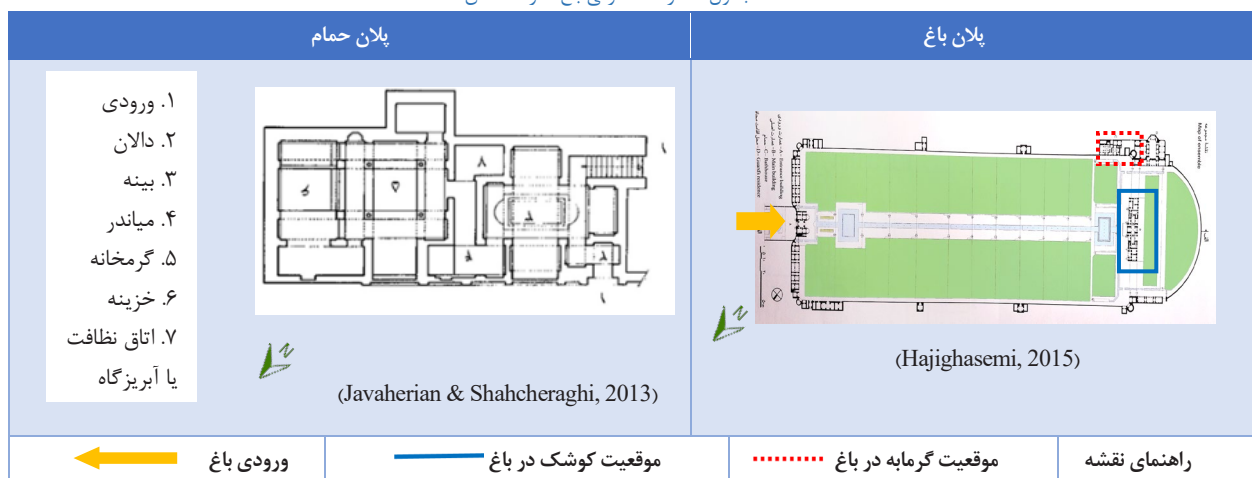


عرضی آن به وسیله ۸ تراز در دو طرف نهر که همانند ترازهای متوالی هستند تقسیم می‌شود. این حمام کوچک در ضلع غربی باغ با خزینه‌های سنگی و دیوارهای کاشی‌کاری شده قرار دارد که مانند دیگر حمام‌های سنتی شامل دو بخش اصلی سرپینه و گرمخانه است (Hajjighasemi, 2015).

۳-۳-۴- باغ شاهزاده ماهان

باغ شاهزاده از نظر کاربردی در دسته باغ بیلاقی قرار می‌گیرد و گرمابه آن طبق مطالب گفته شده در گونه گرمابه‌های خصوصی قرار دارد (Masoudi, 2009). نهر باغ نقش محوری و معبر اصلی در طول باغ را ایفا می‌کند. فضای باغ به علاوه محور

جدول شماره ۵. معرفی باغ شاهزاده ماهان

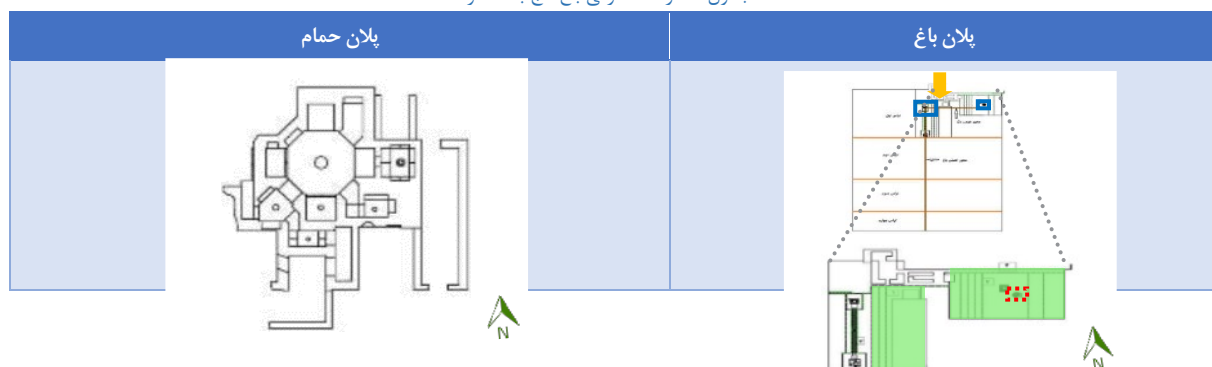


و به صورت نیمه‌ویرانه درآمده و نزدیک کوشک گلاب‌گیری قرار گرفته است. با در نظر گرفتن این مجاورت ایده‌ای از ترکیب بین این دو ساختمان مشهود است. مرکز این قسمت مانند دو ساختمان دیگر عبارت است از یک هشت‌گوش و چهار ایوان که در اطراف آن مجموعه‌ای از اتاق‌های کوچک و جالب دیده می‌شود. اتاق‌های اطراف پلان هشت‌وجهی که مربع مانند بوده‌اند، خراب شده و تنها آثاری از آن به جای مانده است (Mokhtari et al., 2016).

۳-۳-۵- باغ تاج‌آباد نطنز

باغ تاج‌آباد نطنز در اطراف نطنز در گذشته به دلیل خوش آب و هوا بودن این منطقه، مدنظر پادشاهان عصر صفوی و شاهان دوره‌های بعد بوده است (Mokhtari et al., 2016). اجزای معماری باغ شامل کوشک‌های هشتی، گلاب‌گیری، حمام، بنای پهلوی اول، قلعه و خانه‌هاست (Mokhtari et al., 2016). حمام این باغ بنای نسبتاً مفصلی داشته و امروزه متروک

جدول شماره ۶. معرفی باغ تاج‌آباد نطنز





(Mokhtari et al., 2016)		(Mokhtari et al., 2016)	
← ورودی باغ	— موقعیت کوشک در باغ موقعیت گرمابه در باغ	راهنمای نقشه

تابش آفتاب (به دلیل اقلیم کوهپایه‌ای) در راستای شرقی-غربی ساخته شده است. استخوان‌بندی باغ شامل فضاهای ورودی، استخر و تختگاه، عمارت و حمام است. در میانه ضلع جنوبی باغ، بنای زیبای حمام قرار گرفته که در انطباق کامل هندسی با باغ است (Danaeinia, 2016).

۳-۳-۶- باغ فرح‌آباد

باغ عمارتی فرح‌آباد را باید در زمرة باغ‌های حکومتی-سکونتگاهی قلمداد کرد (Danaeinia, 2016). محور استقرار باغ برخلاف محورهای معمول باغ‌ها، به سبب بهره‌مندی بیشتر از

جدول شماره ۷. معرفی باغ فرح‌آباد

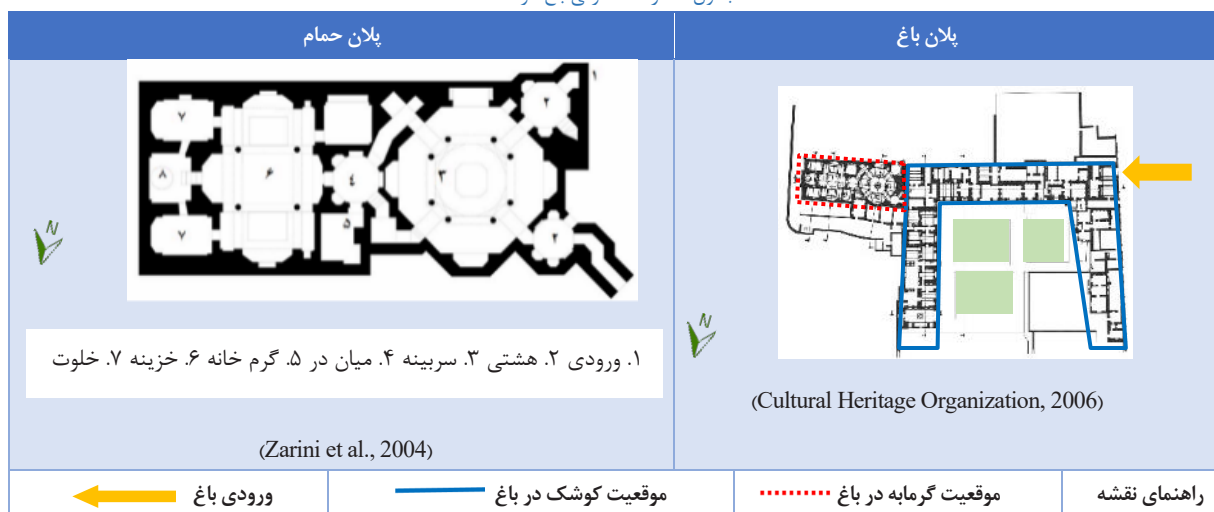
پلان حمام		پلان باغ	
	<ol style="list-style-type: none"> هشتی ورودی بینه و سربینه میاندر گرمخانه خزینه نظافت خانه سرویس بهداشتی 		
(Danaeinia, 2016)		(Danaeinia, 2016)	
← ورودی باغ	— موقعیت کوشک در باغ موقعیت گرمابه در باغ	راهنمای نقشه

به دستور پادشاه وقت (آقا محمدخان قاجار) تغییراتی را به خود دید و از آن پس برای استفاده عموم مردم دایر شد (Zehtab, 1986). این حمام مانند تمام حمام‌های سنتی از دو بخش اصلی سربینه و گرمخانه تشکیل شده است که به شکل کاملاً قرینه نسبت به یک محور تقارن ساماندهی شده‌اند. امروزه آتش‌خانه و انبار سوخت، که در پشت خزینه قرار داشته از بین رفته است. ورودی‌های حمام در ضلع غربی آن قرار دارند (Zarini et al., 2004).

۳-۳-۷- باغ کردشت

این مجموعه شامل هشت بنای تاریخی اعم از حمام بزرگ، عمارت، حمام کوچک، مسجد غریب، دیوانخانه، یخچال، قلعه عباس میرزا و ساخلو (سربازخانه و اسلحه‌خانه) است. گرمابه این مجموعه در میان باغ بزرگی ساخته شده است. این بنا در دوره صفویه حمام خانی بود و فقط پادشاهان حق استفاده از آن را داشتند، ولی پس از دوره صفویه و در آغاز دوره قاجاری، این بنا

جدول شماره ۸. معرفی باغ کردشت



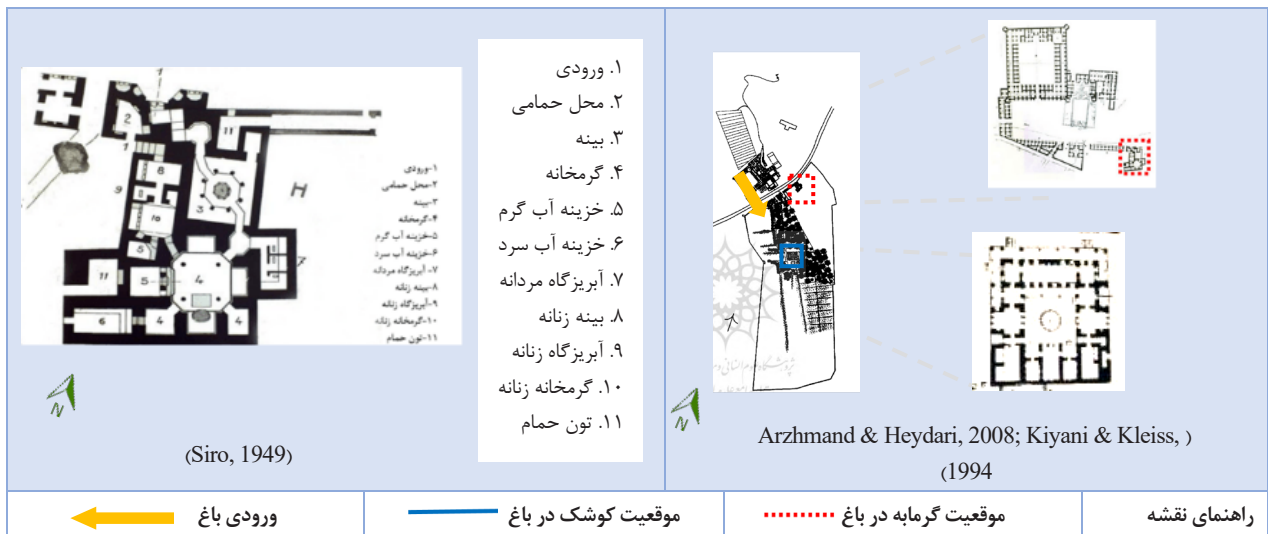
Heydari, 2008). گرمابه در این مجموعه علاوه بر مقیمان، پذیرای مسافران نیز بوده است. به گفته ماکسیم سیرو این حمام دو ورودی و دو قسمت زنانه و مردانه داشته است و وجود حمام اهمیت مجموعه را در مقام توقفگاه نشان می‌دهد (Arzhmand & Heydari, 2008).

۳-۳-۸- باغ علی آباد قم

این مجموعه در دسته باغ‌های خدماتی بین‌راهی قرار دارد و از بناهایی چون باغ، کوشک، کاروانسرا، حمام، آسیاب، نانواپی، قهوه‌خانه و یخچال تشکیل شده است (Arzhmand & Heydari, 2008).

جدول شماره ۹. معرفی باغ علی آباد قم

پلان حمام	پلان باغ
-----------	----------



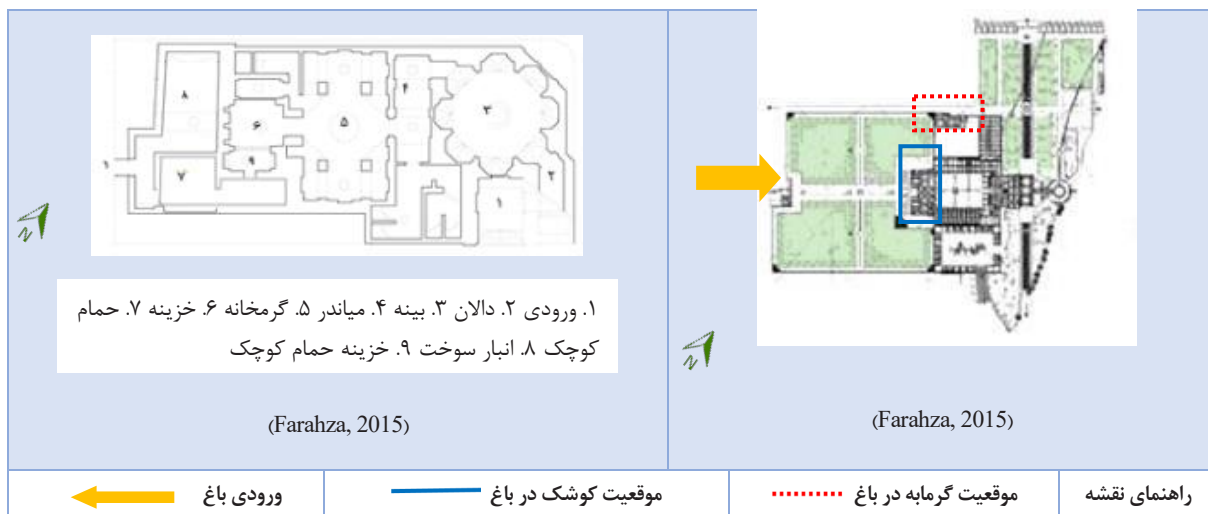
بزرگ و یک حمام کوچک است. این حمام مانند اغلب حمام‌های سنتی ایران شامل سه فضای اصلی چون سربینه، میاندر و گرمخانه است. فضاهای حمام بزرگ شامل ورودی، سربینه، میاندر، سرویس بهداشتی، گرمخانه، فضای نظافت، شاه‌نشین، خزینه فضای نظافت و خزینه اصلی است. حمام کوچک به این دلیل ساخته شده است که وقتی حمام مورد استفاده زنان است، مردان قابلیت استفاده از این حمام را داشته باشند و بالعکس. این حمام نیز شامل گرمخانه، سربینه و خزینه است که با خزینه حمام بزرگ مشترک بوده و توسط یک شبکه آجری مجزا شده است. همچنین این حمام دیگر فضاهای فرعی را ندارد (Armandi, 2002).

۳-۳-۹- باغ حجت‌آباد وزیر

پردیس وزیر دارای مجموعه‌ای ارزشمند از عناصر ارزشمند معماری شامل آب انبار، ساباط، کاروانسرا، عمارت، حمام، باغ و درشکه‌خانه است (Farahza, 2015). حمام این مجموعه در کنار حیاط خدماتی کاروانسرا و در گوشه جنوبی باغ وزیر، چسبیده به دیوار باغ است (Farahza, 2015). تمام قسمت‌های حمام به‌جز سردر ورودی اصلی و کلمبوه‌های روی سقف آن و یک دیوار چینه قدیمی که برای ریختن هیزم به انبار هیزم (هیزم‌خانه) و حمام کاربرد داشته، در زیر زمین قرار گرفته‌اند. این مسئله به دو علت عمده روی داده است: دسترسی به آب قنات و حفاظت از مسائل اقلیمی. حمام وزیر شامل یک حمام

جدول شماره ۱۰. معرفی باغ حجت‌آباد وزیر

پلان حمام	پلان باغ
-----------	----------



۳-۴- بحث

می‌شود. بدین‌صورت که الگوشناسی کارکرد گرمابه‌ها در باغ براساس نظام کارکردی-عملکردی، تحلیل ارتباطات شکلی براساس نظام کالبدی-فضایی و مکان‌یابی گرمابه در باغ بر مبنای هر دو نظام صورت می‌پذیرد. برای الگوشناسی کارکرد گرمابه‌های واقع در باغ در جدول ۱۲ به نوع کارکرد باغ، موقعیت و کاربری گرمابه‌های موجود در آن و درنهایت معرفی این نوع از گرمابه‌ها براساس دسته‌بندی فضاهای تشکیل‌دهنده گرمابه‌های ایرانی پرداخته شده است.

در بخش قبل، ۹ نمونه از باغ‌های ایرانی دارای گرمابه معرفی و اطلاعاتی درخصوص موقعیت گرمابه، کوشک و ورودی ارائه شد. در این مرحله، با بهره‌گیری از این اطلاعات، به الگوشناسی این ۹ نمونه طی تحلیل‌های تطبیقی پرداخته می‌شود. طبق الگوشناسی مطرح‌شده در بخش مبانی نظری، این تحلیل‌ها در دو بخش الگوهای کالبدی-فضایی و کارکردی-عملکردی انجام

جدول شماره ۱۱. الگوشناسی کارکرد گرمابه‌های واقع در باغ و فضاهای آن

نام حمام باغ	فین		عباس‌آباد	ارگ کریم‌خانی	شازده ماهان	تاج‌آباد	فرح‌آباد	کردشت	حجت‌آباد وزیر		علی‌آباد
	شاه‌عباس	فتحعلی شاه							کوچک	بزرگ	
نوع کارکرد باغ	باغ سلطنتی-حکومتی	باغ بیلاقی	باغ بیلاقی	باغ قلعه	باغ بیلاقی	باغ بیلاقی	باغ حکومتی - سکونتگاهی	باغ-پادگان	باغ-خدمات بین‌راهی	باغ-خدمات بین‌راهی	باغ-خدمات بین‌راهی
موقعیت باغ	کنار شهر	برون شهر	برون شهر	درون شهر	برون شهر	درون روستا	برون شهر	درون روستا	برون شهر	برون شهر	برون شهر
نوع کاربری گرمابه	خصوصی-عمومی	خصوصی	خصوصی	خصوصی	خصوصی	خصوصی	خصوصی	خصوصی-عمومی	خصوصی-عمومی	خصوصی-عمومی	خصوصی-عمومی
فضاهای حمام	ارتباطی	ورودی و سر در	*	*	*	*	*	*	*	*	*
		میاندر	*	*	*	*	*	*	*	*	*
		هشتی	-	*	*	*	*	*	*	*	*
		دالان	*	*	*	*	*	*	*	*	*
		سربینه	*	*	*	*	*	*	*	*	*



نام حمام باغ	فین		شازده ماهان	تاج‌آباد	فرح‌آباد	کردشت	حجت‌آباد وزیر		علی‌آباد
	شاه‌عباس	فتحعلی شاه					کوچک	بزرگ	
شاه‌نشین بینه	-	-	*	*	*	-	-	-	-
گرمخانه	*	*	*	*	*	*	*	*	*
شاه‌نشین گرمخانه	*	-	*	-	-	-	*	-	*
چال حوض	*	-	-	-	-	-	-	-	-
خلوت‌ها	*	*	*	*	*	*	*	*	*
خزینه	*	*	*	*	*	*	*	*	*
آبریزگاه یا مستراح	-	-	*	-	-	-	*	-	*
نظافتخانه	*	-	*	*	*	*	*	-	*
نوره‌کش‌خانه	*	*	*	*	*	*	*	*	*
تون یا گلخن	*	*	*	*	*	*	*	*	*

* به معنی مشترک است. هم‌نام باغ‌ها در دسترس نیست.

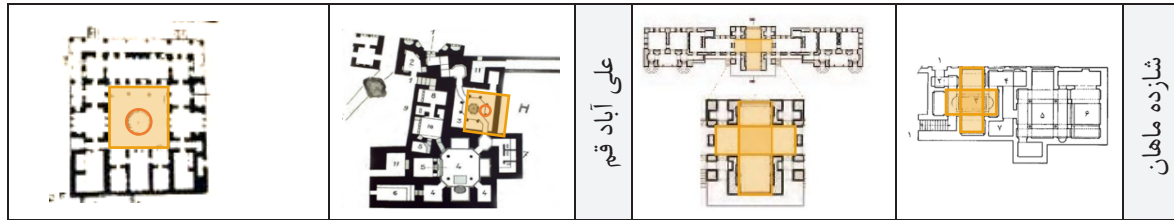
درمورد فضاهای تشکیل‌دهنده حمام با بررسی جدول ۱۱ می‌توان دریافت گرمابه‌هایی که حالت عمومی‌تری داشتند از فضاهای مفصل‌تری برخوردار بودند؛ برای مثال گرمابه‌های باغ علی‌آباد، باغ فین، باغ حجت‌آباد وزیر و باغ کردشت به ترتیب دارای فضاهای بیشتری هستند. به‌علاوه همه گرمابه‌های موجود در باغ در فضاهای ورودی، بینه، میاندر، گرمخانه و خزینه مشترک هستند (به‌جز تاج‌آباد که تخریب شده و اطلاعاتی در دسترس نیست). در جدول ۱۲، در راستای الگوشناسی فضایی-کالبدی گرمابه در باغ، به تحلیل ارتباط شکلی و هندسی پلان گرمابه و کوشک واقع در هر باغ پرداخته شده است.

با توجه به جدول بالا می‌توان به این نتیجه رسید که اکثر حمام‌های واقع در باغ کاربری خصوصی داشته‌اند، مگر در حالتی که شمار گرمابه باغ به بیش از یک گرمابه افزایش می‌یافت؛ در این صورت یکی از گرمابه‌ها کاربری عمومی می‌گرفت که این امر خود به دو علت صورت می‌گرفت؛ یکی به خواست بانی و مالک در ایامی از سال در اختیار عموم قرار می‌گرفت؛ مانند باغ فین کاشان و دیگری به علت بین راهی بودن و کارکرد خدمات‌رسانی آن باغ است؛ همانند باغ حجت‌آباد وزیر. هرچند برخی از باغ‌هایی که دارای یک گرمابه هستند نیز می‌توانستند حالت خصوصی-عمومی بیابند؛ برای مثال باغ کردشت به خواست آقامحمدخان قاجار و باغ علی‌آباد قم به دلیل بین‌راهی بودن در مواردی حالت عمومی می‌یافت.

جدول ۱۲. الگوشناسی ارتباط هندسی گرمابه با پلان کوشک (Authors, 2023)

پلان گرمابه	پلان کوشک	نوع	پلان گرمابه	پلان کوشک	نوع
		تاج‌آباد			فرح‌آباد

نقشه ۱۲. پلان کوشک منشی (نگارندگان)



است که هندسه کوشک هشتی یا فضای تقسیم کوشک، که بعد از فضای ورودی قرار گرفته است، با هندسه فضای سرپینه گرمابه که به عنوان اولین فضای اصلی گرمابه پس از ورودی است، مشابه است. در باغ حجت آباد وزیر، کردشت، فین، عباس آباد و ارگ کریم خانی ارتباط شکلی وجود ندارد.

در جدول های ۱۳ و ۱۴ به ترتیب مکان یابی گرمابه در باغ در ارتباط با عنصر معماری غیر کوشک اصلی و مکان یابی گرمابه در ارتباط با سردر، کوشک و نسبت به محور اصلی و فرعی پرداخته شده است که با هر دو الگوی کارکردی-عملکردی و فضایی-کالبدی در ارتباط است.

با توجه به جدول بالا می توان دریافت در باغ های تاج آباد، فرح آباد، شازده ماهان و علی آباد قم، بین پلان بخشی از فضای گرمابه و کوشک باغ، تشابه شکلی-هندسی وجود دارد. در باغ تاج آباد، هندسه کوشک هشتی با هندسه فضای سرپینه گرمابه و در باغ فرح آباد، هندسه فضای تقسیم کوشک (عمارت شرقی) با هندسه سرپینه گرمابه تشابه شکلی دارد. همچنین در باغ شازده ماهان، هندسه فضای تقسیم کوشک میانی، با هندسه سرپینه گرمابه و در باغ علی آباد قم، هندسه فضای تقسیم با هندسه سرپینه گرمابه، دارای مشابهت شکلی است؛ بنابراین می توان نتیجه گرفت ارتباط شکلی در این باغ ها بدین صورت

جدول ۱۳. مکان یابی گرمابه در باغ در ارتباط با عنصر معماری غیر کوشک اصلی (Authors, 2023)

نام باغ	پلان باغ	نام باغ	پلان باغ	نام باغ	پلان باغ
تاج آباد		فین		کردشت	
فرح آباد		عباس آباد		حجت آباد وزیر	
شاهزاده ماهان		ارگ کریم خانی		علی آباد قم	
راهنما	گرمابه	عملکرد معماری			



باتوجه به جدول ۱۳ می‌توان دریافت که همواره گرمابه در جوار یک عنصر معماری غیر کوشک اصلی از جمله سردر ورودی، عمارت شاه‌نشین، کتابخانه، کوشک گلاب‌گیری، مهمان‌خانه و کاروانسرا واقع شده است.

جدول شماره ۱۴. مکان‌یابی گرمابه در ارتباط با سردر، کوشک و نسبت به محور اصلی و فرعی (Authors, 2023)

نام باغ	پلان باغ	نام باغ	پلان باغ	نام باغ	پلان باغ	نام باغ
تاج آباد		فین		کردشت		
فرح آباد		عباس آباد		حجت آباد وزیر		
شاهزاده ماهان		ارگ کریم‌خانی		علی آباد قم		
راهنما	گرمابه	کوشک	سردر	محور اصلی باغ	محور فرعی باغ	

مرکز دیگری کوشک اصلی قرار دارد و همچنین دارای یک محور اصلی در راستای طولی باغ هستند که سردر و کوشک مجدداً بر روی این محور واقع شده‌اند. در باغ فین، گرمابه در امتداد محور فرعی گذرنده از سردر باغ واقع شده است. باغ فین، شاهزاده ماهان، حجت‌آباد وزیر و عباس‌آباد از این دسته‌اند. **دسته دوم:** در باغ‌هایی که کوشک میانی ندارند، محور فرعی در نزدیکی بنای سردر یا کوشک هشتی قرار گرفته است

باتوجه به جدول بالا براساس محل قرارگیری گرمابه نسبت به محور اصلی، فرعی، کوشک و سردر می‌توان به سه دسته باغ‌های گرمابه‌دار دست یافت. **دسته اول:** باغ‌هایی که دارای کوشک میانی در فضای داخل خود هستند، یک محور اصلی دارند که از سردر و کوشک اصلی می‌گذرد و محور فرعی که عمود بر محور اصلی است نیز از کوشک اصلی عبور می‌کند و در امتداد این محور فرعی فضای گرمابه قرار گرفته است. در مرکز یکی از این محورها سردر و در

دیده نمی‌شود. تحلیل مکان‌یابی گرمابه در جدول ۱۳ نشان می‌دهد گرمابه در جوار یک عنصر معماری غیرکوشک اصلی از جمله سردر ورودی، عمارت شاه‌نشین، کتابخانه، کوشک گلاب‌گیری، مهمانخانه و کاروانسرا واقع شده است. همچنین در تحلیل مکان‌یابی گرمابه نسبت به محور اصلی، فرعی، کوشک و سردر در جدول ۱۴ می‌توان به سه دسته باغ‌های گرمابه‌دار در ارتباط با هر دو الگوی عملکردی و کالبدی دست یافت که این سه دسته باغ علی‌رغم اختلافاتی که در سازمان‌دهی محورها، کوشک، سردر و گرمابه دارند، وجه اشتراکشان، قرارگیری گرمابه در محور فرعی باغ و در ارتباط با کوشک اصلی یا بنای سردر است. باتوجه به جدول ۱۱، حمام‌های باغ‌ها به لحاظ فضاهای تشکیل‌دهنده با سایر حمام‌هایی که به صورت مستقل در شهر وجود داشتند تفاوت چندانی ندارند؛ فقط به علت اینکه گرمابه‌های داخل باغ کاربری خصوصی داشتند، برخی فضاهای غیر اصلی را ندارند اما همه گرمابه‌ها دارای ورودی، سربینه، گرمخانه و خزینه هستند.

سپاسگزاری

وجود ندارد.

منابع مالی

منابع مالی این پژوهش از طریق مشارکت نویسندگان تأمین شده است.

تعارض منافع

تعارض منافی بین نویسندگان وجود ندارد.

References

Afrogh, M. (2009). Characteristics of Iranian baths in the Safavid period. *Mahe honar book*, (130), 94-101.

که فضای گرمابه نیز در امتداد این محور قرار گرفته است. باغ فرح‌آباد، تاج‌آباد از این دسته‌اند.

دسته سوم: در باغ‌هایی که به صورت مجموعه‌ای و در کنار کاربری‌های دیگری همچون کاروانسرا، مسجد و... ساخته شده‌اند، کاربرد گرمابه، دیگر صرفاً برای باغ نبوده و با سایر بناهای مجموعه ارتباط دارد؛ بنابراین نمی‌توان ارتباط ویژه‌ای برای موقعیت گرمابه در چنین باغ‌هایی در نظر گرفت. باغ کردشت جلفا، ارگ کریم‌خانی و باغ علی‌آباد قم از این دسته‌اند.

۴- نتیجه‌گیری

با توجه به اینکه حمام‌های ایرانی تاکنون بیشتر از جنبه‌های اجتماعی مورد بررسی قرار گرفته‌اند، در این پژوهش به جنبه خصوصی کارکرد گرمابه در کاربری باغ به صورت تبیین الگوهای کالبدی و عملکردی پرداخته شده است. در جهت پاسخ به سؤال پژوهش در راستای تبیین الگوی عملکردی گرمابه باغ‌ها، در جدول ۱۱ این نتیجه حاصل شد که دو دسته گرمابه در باغ‌ها وجود دارد که دسته اول گرمابه‌های خصوصی و دسته دوم گرمابه‌های خصوصی-عمومی هستند که دارای فضاهای معماری بیشتری نسبت به دسته اول بوده و بعضاً براساس نوع کاربری باغ یا به خواست مالک برای عموم نیز قابل استفاده بوده است. همچنین تعداد اندکی از باغ‌ها، دارای دو گرمابه بودند که یکی از آنها حالت عمومی‌تری داشته است. در راستای تبیین الگوی کالبدی گرمابه باغ‌ها در جدول ۱۲، این نتیجه حاصل شد که دو دسته باغ وجود دارد؛ دسته اول دارای ارتباط شکلی بین هندسه کوشک هشتی یا فضای تقسیم کوشک، که بعد از فضای ورودی قرار گرفته است، با هندسه فضای سربینه گرمابه که به‌عنوان اولین فضای اصلی گرمابه پس از ورودی است، وجود دارد. در دسته دوم این ارتباط شکلی

- Alipour, N., & Valizadeh, N. (2005). *Private and home bathrooms. Complex of articles of the conference of Bath in Iranian culture*. Cultural Heritage and Tourism Organization.
- Armandi, A. (2002). *Hojat Abad Wazir Bath Restoration Project*.
- Arzmand, F., & Heydari, V. (2008). Aliabadqom inter-road garden. *Golestan Art*, (12), 75-85.
- Azizi Ghahrudi, M., & Asgari, A. (2002). Phenomenology of Persian Garden Using Gestalt Psychological Theory of Perception (Case Study: Shahzadeh Mahan Garden). *Honar va tamaddon shargh*, 10(35), 45-56.
- Clark, R., & Pavez, M. (2009). *Architectural patterns, analysis and formative ideas* (S. T. o. Kermanshah, Trans.; First ed.). Yazda.
- Cultural Heritage Organization. (2006). *Emaratkhorshid Consulting Engineers*. <https://www.emaratkhorshid.com>
- Danaeina, A. (2016). Recognition of Architectural pattern of Farahâ□□Abad Garden-Edifice Based on Comparative Studies on the Adjacent Garden-Edifices. *Kashan Shenasi*, 9(1), 32-57.
- Fakhari Tehrani, F. (2000). Baths in the viewpoint of time. *Soffeh*, 10(30), 94-105.
- Farahza, N. (2015). The restoration and revitalization plan of Hojatabad Wazir complex. *Layout Quarterly*, 4(10), 67-62.
- Gudarzi Soroush, M., & Mokhtabad Amrei, M. (2010). The symbolism of the Iranian garden in the Islamic period. *Hoviyt Shahr*, 7(13), 55-62.
- Hajjighasemi, K. (2015). *Ganjnameh (palaces and gardens - 20th office)*. Shahid Beheshti University Publications.
- Heydarnattaj, V. (2018). Investigating the role of water and landscape in Abbas Abad garden. *The arts of caspian area*, (1), 29-39.
- Jafari, A. (2004). Findings of Abbas Abad Behshahr Historical Collection. *Tari Education Growth*, (1), 60-63.
- Javaherian, F., & Shahcheraghi, A. (2013). *Irani Garden, Old Hikmat, New Landscape*. Museum of Contemporary Arts.
- Kiyani, M. Y., & Kleiss, W. (1994). *Iranian caravanserais*. cultural Heritage Organization of the country.
- Mahjoub, K., & Nejadbrahimi, A. (2020). Explaining the function in private baths of the Qajar period by studying the bathhouse of the historical Sadaqyani house. *Memarishenasi*, (17), 17-27.
- Masoudi, A. (2009). *Recognizing the Iranian garden, Shazdeh garden*. Space Scientific and Cultural Institute.
- Mokhtari, T., Aleghani, E., & Khosravi Javaid, T. (2016). Tajabad Natanz Historical Garden. *Kashan Journal*, (58-85).
- Naima, G. (2006). *The gardens of Iran, which is Iran Cho Bagh, Khorram Bahar*. Payam.
- Nasr, T. (2010). Wisdom in the Persian Garden. *Shiraz Iran: Rokhshid*.
- Okhovvat, H. (2014). Conceptual, functional and aesthetic analysis of environmental elements of water and plants with emphasis on the physical aspect of Iranian gardens. *Environmental Science and Technology*, 16(93), 487-500.
- Sarfaraz, A., & Azmoon, Z. (2004). Fountain of Abbas Abad mansion. *Bagh Nazar*, 1(2), 43-49.
- Shekari Nayerri, J. (2019). The position of the mansion fountain in Iranian gardening and its distribution. *Journal of Architectural Thought*, 3(5), 190-213.
- Siro, M. (1949). *Iranian caravanserais and small buildings in the middle of the roads*. National Antiquities Protection Organization of Iran.
- Soltani, M., Mansouri, A., & Farzin, A. (2012). Adapting the role of pattern and concepts based on experience in the architectural space. *Bagh Nazar*, (21), 3-14.
- Tabasi, M. (2010). Re-reading the travelogues in order to study Garmabah architecture in the history of Iran. *Research Journal of History*, 6(21), 1-23.
- UNESCO. (2011). *The Persian Garden, Islamic Republic of Iran, on the World Heritage List as a cultural landscape on the basis of criteria, ICOMOS Report for the World Heritage Committee* (35th ordinary session, Issue.

Zarini, H., Farjo, G., Sabunian-Yazd, M., Khorram, B., Jalilian, S., Rasouli, J., & Haji Ghasmi, K. (2004). *Ganjnameh: Culture of Iranian Islamic Architecture Works: Baths*. Shahid Beheshti University Publications.

Zehtab Jahdi, H. (1986). *Repairing the bathroom*. Document Center of Shahid Beheshti Faculty of Architecture and Urban Planning.

پی‌نوشت

۱. اغلب واژه چشمه عمارت، به بنایی که روی آب ساخته شده باشد اطلاق می‌شود؛ در حالی که معنای واقعی چشمه عمارت، بنایی است که در جوشش و جریان آب نقش داشته باشد. در میان بناهای مختلفی که به نام چشمه عمارت در ایران و کشورهای دیگر ساخته شده، چشمه عمارت عباس‌آباد بهشهر را می‌توان چشمه عمارت واقعی دانست؛ چراکه این بنا در زیر آب قرار گرفته و در جوشش، جریان و فوران آب نقش اساسی داشته است (Sarfaraz & Azmoon, 2004).